

IV-BOB. MA'LUMOTLARNI BULUTDA SAQLASH PLATFORMALARI BILAN ISHLASH.

Reja:

1. Google xizmatlaridan foydalanib xujjatlar yaratish va hamkorlikda ishlash.
2. O'zbekiston Respublikasi yagona davlat xizmatlari portallari bilan ishlash.
3. Elektron raqamli imzo va uning ochiq va yopiq kalitlari.
4. Elektron hujjat almashish tizimlari.
5. Elektron raqamli imzo va sertifikat olish.
6. Elektron tijorat tizimlari va ulardan foydalanish.
7. Click, Oson, Payme elektron to'lov tizimlaridan foydalanish.

1.1. GOOGLE XIZMATLARIDAN FOYDALANIB XUJJATLAR YARATISH VA HAMKORLIKDA ISHLASH.

Zamonaviy raqamli ta'lim muhitida samarali ishlash va axborot resurslarini tezkor tarzda boshqarish uchun bulutli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan onlayn platformalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, Google kompaniyasining ofis xizmatlari (Google Docs, Google Sheets, Google Slides, Google Forms, Google Drive va boshqalar) ta'lim sohasida hujjatlar yaratish, tahrirlash va ulashish imkoniyatlarini keskin kengaytirdi. Ushbu xizmatlar nafaqat matnli hujjatlar bilan ishlashda, balki kolaborativ (hamkorlikdagi) o'quv faoliyatini tashkil etishda ham keng qo'llaniladi.

Google Docs – bu bulutda ishlaydigan matnli hujjatlar muharriri bo'lib, u foydalanuvchilarga real vaqt rejimida matn yaratish, tahrirlash va ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu vosita o'qituvchilar va talabalar o'rtasida fikr almashish, o'zaro tahlil qilish va baholashda yuqori interaktivlikni ta'minlaydi. Google Sheets orqali esa statistik ma'lumotlar bilan ishlash, jadval ko'rinishida baholash tizimlari yaratish va ma'lumotlarni avtomatlashtirish imkoniyati mavjud.

Google Slides esa taqdimotlar tayyorlash uchun qulay vosita bo'lib, talabalar ijodkorligini rivojlantirish, loyihaviy ishlarni taqdim etish va gibril ta'limdagi

vizual ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Google Forms yordamida o'qituvchilar onlayn testlar, so'rovnomalar va diagnostika vositalarini yaratish orqali o'quv jarayonini monitoring qilishlari mumkin.

Google Drive esa barcha hujjatlarni yagona xavfsiz bulutli joyda saqlash, turli qurilmalardan ularga kirish va ulashish imkoniyatini yaratadi. Bu vositalarning asosiy afzalliklaridan biri — birgalikda ishlash imkoniyati, ya'ni bir nechta foydalanuvchi bir vaqtning o'zida hujjat ustida ishlay oladi, bu esa zamonaviy ta'limning muhim jihatlaridan biri — hamkorlikda o'rganish tamoyiliga to'la mos keladi.

Google xizmatlaridan foydalanish orqali raqamli kompetensiyalar, axborot bilan ishlash madaniyati, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu vositalar kiberpedagogik kompetensiyani rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular orqali talaba o'z faoliyatini raqamli muhitga moslashtirishni o'rganadi.

GOOGLE kompaniyasining yaralish tarixi bosqichlari

Boshlang'ich g'oya (1995–1996 yillar). Google tarixi 1995-yil Kaliforniya shtatidagi Stenford universitetida ikki talaba — Larri Peyj va Sergey Brinning tanishuvi bilan boshlanadi. Ular dastlab ilmiy qiziqish sifatida internetdagi mavjud veb-sahifalarni tartiblash va ularni foydalanuvchiga ahamiyat darajasiga qarab ko'rsatish imkonini beruvchi algoritm ustida ishlashgan.

“BackRub” loyihasi (1996–1997 yillar). 1996-yilda ular “BackRub” deb nomlangan qidiruv tizimini ishlab chiqishdi. Bu tizim sahifalar orasidagi bog'lanishlarni o'rganish orqali sahifa muhimligini aniqlashga asoslangan edi. Keyinchalik bu texnologiya “PageRank” algoritmiga asos bo'ldi. Aynan shu algoritm Google qidiruv tizimining asosiy yangiligi hisoblanadi.

Google nomining paydo bo'lishi (1997-yil). 1997-yil sentabr oyida “BackRub” nomi o'rniga “Google” nomi tanlandi. Bu atama matematik atama “googol” (10^{100}) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, u internetdagi juda katta hajmdagi

ma'lumotlarni ifodalash g'oyasiga mos edi. Ular "Google.com" domen nomini ro'yxatdan o'tkazishdi.

Google kompaniyasining tashkil etilishi (1998-yil). 1998-yil 4-sentabr kuni Google Inc. rasmiy ravishda tashkil etildi. Ilk sarmoya sifatida ular Sun Microsystems kompaniyasi hammuassisi Andy Bechtolsheimdan 100 000 AQSH dollari miqdorida investitsiya olishdi. Kompaniya dastlab Brin va Peyjning do'stining garajida joylashgan ofisda faoliyat boshlagan.

Tez o'sish va innovatsiyalar davri (1999–2004 yillar). 1999-yilda Google Kaliforniyaning Palo Alto shahrida katta ofisga ko'chdi. Qidiruv tizimi tez orada internet foydalanuvchilari orasida mashhurlikka erishdi. 2001-yilda Eric Schmidt kompaniyaning bosh direktori etib tayinlandi va bu davrdan boshlab boshqaruv tizimi kuchaydi.

IPO – Ommaviy aksiyalar chiqarilishi (2004-yil). 2004-yil 19-avgust kuni Google birinchi bor o'z aksiyalarini fond bozorida sotuvga chiqardi (IPO). Bu bosqich kompaniyaga milliardlab dollar daromad keltirdi va uni global texnologik gigantlar qatoriga olib chiqdi.

Gmail, Google Maps va boshqa xizmatlar (2004–2006 yillar). 2004-yilda Gmail pochta xizmati ishga tushdi. Oradan ikki yil o'tib esa Google Maps va Google Earth xizmatlari foydalanuvchilarga taqdim etildi. Bu bosqichda kompaniya qidiruvdan tashqari ko'plab turli xizmatlar yaratishga yo'nala boshladi.

Android va YouTube (2005–2006 yillar). 2005-yilda Google Android Inc. kompaniyasini sotib oldi va bu bilan mobil operatsion tizim bozoriga kirib keldi. 2006-yilda esa mashhur videoplatforma YouTube ni 1,65 milliard dollarga sotib oldi. Bu ikkala qaror ham Google'ni dunyodagi eng yirik raqamli kompaniyalardan biriga aylantirdi.

Alphabet Inc. tashkil etilishi (2015-yil). 2015-yil avgust oyida Google korporatsiyasi Alphabet Inc. nomli yirik xolding kompaniyaga aylantirildi. Google endilikda Alphabet tarkibidagi asosiy kompaniya bo'lib qoldi. Bu tuzilma innovatsion loyihalar va boshqa yo'nalishlarni alohida boshqarishga yo'l ochdi.

Bugungi kundagi holati. Bugungi kunda Google — bu faqatgina qidiruv tizimi emas, balki Gmail, Android, Google Cloud, Google Drive, Google Ads, AI texnologiyalari (masalan, Gemini, Bard) kabi turli xil xizmatlarni o'z ichiga olgan ko'p tarmoqli texnologik imperiyadir. U butun dunyo bo'ylab milliardlab foydalanuvchiga ega bo'lgan, internet infratuzilmasi va sun'iy intellekt sohasida yetakchi kompaniyadir.

Google xizmatlarini yaratish va ular bilan hamkorlik qilish

Google hujjatini yaratish

1. Google Drive (<https://drive.google.com>) ga o'ting.
2. "Yangi" tugmasini bosib va "Google Docs" ni tanlang.
3. Hujjatingizga nom bering va yozishni boshlang.
4. Sahifaning yuqori qismidagi asboblarni paneli yordamida hujjatingizni formatlashingiz mumkin.
5. Hujjatingizni boshqalar bilan baham ko'rish uchun yuqori o'ng burchakdagi "Ulashish" tugmasini bosib.
6. Siz baham ko'rmoqchi bo'lgan odamlarning elektron pochta manzillarini kiritib va "Yuborish" tugmasini bosib.

Google hujjatida hamkorlik qilish

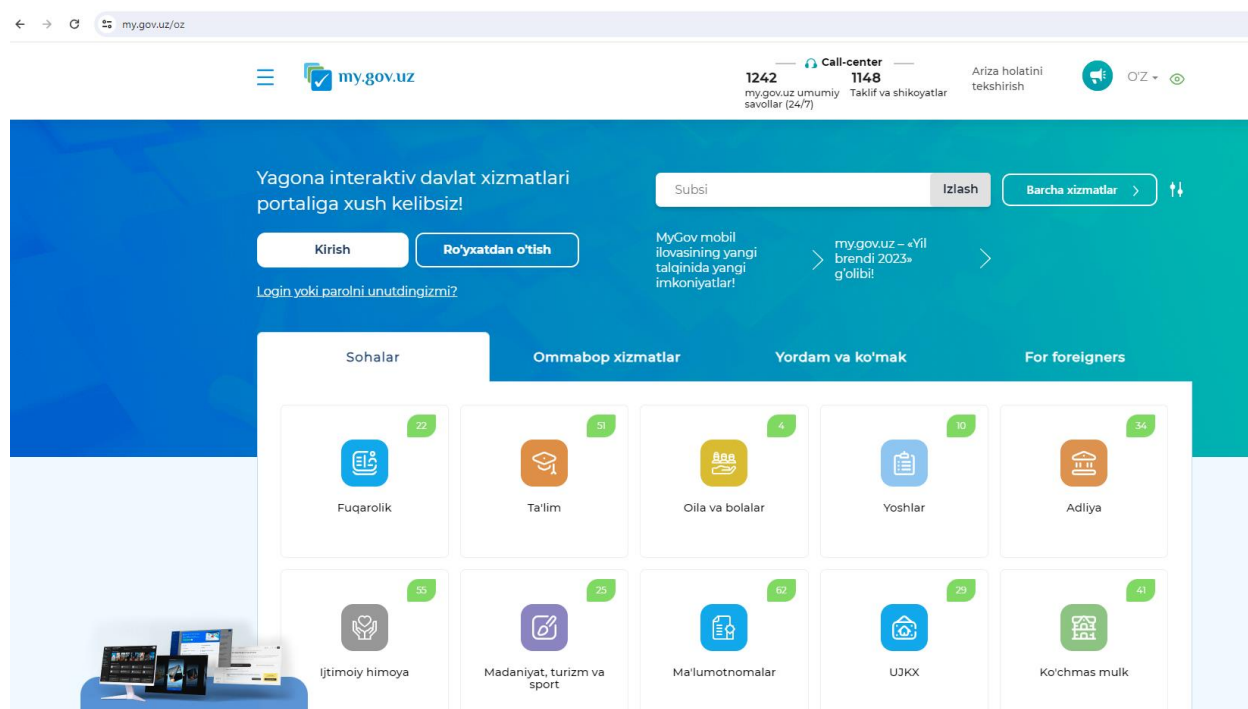
1. Hujjatingizni boshqalar bilan baham ko'rganingizdan so'ng, ular u bilan hamkorlik qilishni boshlashlari mumkin.
2. Boshqa birov hujjatni tahrir qilayotganda, siz uning kursorini va ular tahrir qilayotgan bo'lim atrofida rangli hoshiyani ko'rasiz.
3. Sahifaning pastki o'ng burchagidagi chat oynasidan foydalanib, boshqa hamkorlar bilan suhbatlashishingiz mumkin.
4. Hujjatga o'zgartirish kiritish uchun yozishni boshlash kifoya. O'zgartirishlaringiz avtomatik ravishda saqlanadi.
5. Hujjatga o'ng yuqori burchakdagi "Izoh" tugmasini bosish orqali ham izoh qo'shishingiz mumkin.

Samarali hamkorlik qilish uchun maslahatlar

- aniq va qisqa tildan foydalaning;

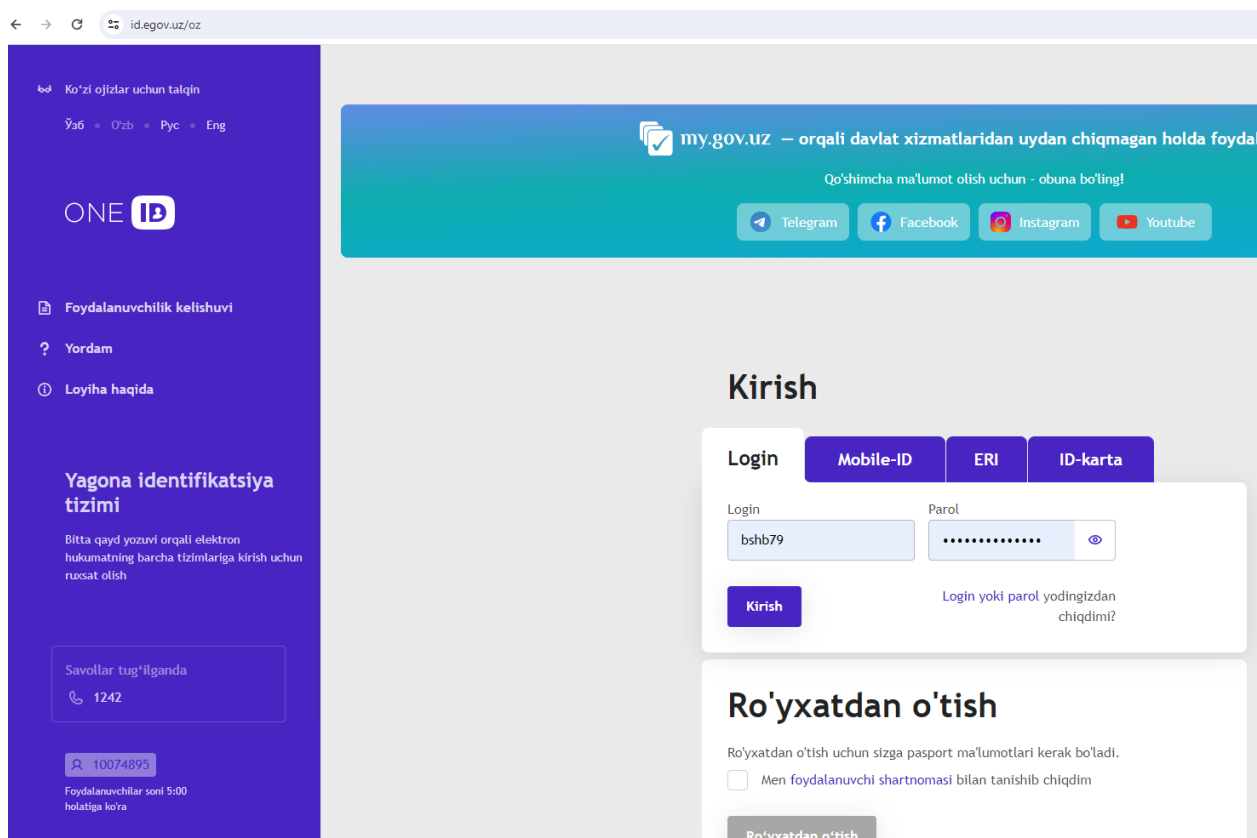
- boshqa hamkorlarning g'oyalariga hurmat bilan munosabatda bo'ling;
- hujjatni boshqalar bilan muhokama qilmasdan, unga katta o'zgartirishlar kiritishdan saqlaning;
- boshqa hamkorlar bilan muloqot qilish va harakatlaringizni muvofiqlashtirish uchun chat oynasidan foydalaning;
- doimiy ravishda hujjatni ko'rib chiqing va hamma bir sahifada ekanligiga ishonch hosil qiling.

4.2. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI YAGONA DAVLAT XIZMATLARI PORTALLARI BILAN ISHLASH.

O'zbekiston Respublikasi yagona davlat xizmatlari portallari bilan ishlash

O'zbekiston Respublikasi Yagona davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) fuqarolar va tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarining keng spektridan foydalanishning yagona nuqtasini taqdim etadi.

Portalga <https://id.egov.uz/oz> sayti orqali ONE ID orqali ro'yxatdan o'tiladi

Kirish

- OneID (id.egov.uz) orqali qanaqa qilib avtorizatsiyadan o'tish mumkin?

OneID orqali quyidagi usullar orqali avtorizatsiyadan o'tish mumkin:

- 1 usul: login va parol orqali. Ushbu usuldan foydalanish uchun "Login" bo'limidagi kerakli maydonlarga login va parolingizni kiriting.
- 2 usul: Davlat soliq qo'mitasi tomonidan beriladigan elektron raqamli imzo. Ushbu usuldan foydalanish uchun "ERI" bo'limiga o'ting va yozilgan ko'rsatmalarga amal qiling.

- Agar login va parolingizni esdan chiqargan bo'lsangiz nima qilish kerak?

OneID (id.egov.uz)ga kiring va quyidagi amallarni bajaring:

- 1 "Parolni unutdingizmi?" tugmasini bosing
- 2 "Telefon raqami" maydonida paydo bo'lgan oynada o'zingizning telefon raqamingizni kiriting va "Yuborish" tugmasini bosing. Taqdim etilgan SMS kodni kiriting.
- 3 Yangi parolni kiriting va uni qaytaring (xato kiritishni oldini olish maqsadida zarur)

- Parolni qanday o'zgartirish mumkin?

OneID (id.egov.uz)ga kiring, login va parol orqali avtorizatsiyadan o'ting va quyidagi amallarni bajaring:

- 1 Chap tarafdagi menyu ichidan "Shaxsiy ma'lumotlar" ni tanlang.
- 2 Paydo bo'lgan oynada "Sozlamalar" bo'limiga o'ting.
- 3 Mavjud parolni, yangi parolni va qayta yangi parolni tegishli maydonlarga kiriting.
- 4 "O'zgarishlarni saqlash" tugmasini bosing.

- Loginni qanday o'zgartirish mumkin?

OneID (id.egov.uz)ga kiring, login va parol orqali avtorizatsiyadan o'ting va quyidagi amallarni bajaring:

- 1 Chap tarafdagi menyu ichidan "Shaxsiy ma'lumotlar" ni tanlang.
- 2 Paydo bo'lgan oynada "Sozlamalar" bo'limiga o'ting.
- 3 Ko'rsatilgan "Login o'zgartirish" oynasida tegishli maydonlarga yangi login va parolni kiriting (login o'zgarishini tasdiqlash uchun parol talab qilinadi).
- 4 "O'zgartirish" tugmasini bosing.

- Men eski tizimga kirgan edim, yangisiga qanday kirsam bo'ladi?

Barcha foydalanuvchilarning ma'lumotlari avtomatik ravishda tizimning eski versiyasidan yangisiga uzatiladi. Siz tizimning eski versiyasida ishlatilgan login va paroldan foydalanishni davom ettirishingiz mumkin. Agar siz parolingizni unutgan bo'lsangiz, uni qayta tiklashingiz mumkin. Sizga mobil telefon raqamingizni va elektron pochta ma'lumotlaringizni yangilashingiz kerak bo'lishi mumkin.

Eslatma: Birinchi marta yangi tizimga kirganingizda, shaxsiy ma'lumotlari avtomatik ravishda yangilanadi. Bu biroz vaqt talab qilishi mumkin (10 soniyagacha).

2

Portal turli xil funktsiya va xizmatlarni taklif etadi, jumladan:

1. Davlat xizmatlari haqida ma'lumot: Portalda O'zbekistonda mavjud bo'lgan barcha davlat xizmatlari, jumladan, muvofiqlik talablari, ariza berish tartiblari va to'lovlar haqida ma'lumotlar mavjud.

2. Onlayn arizalar: Fuqarolar va tadbirkorlar portal orqali ko'plab davlat xizmatlariga onlayn tarzda murojaat qilishlari mumkin. Bu shaxsan murojaat qilish bilan solishtirganda vaqt va qiyinchiliklarni tejash imkonini beradi.

3. To'lovlarni to'lash: Davlat xizmatlari uchun to'lovlarni portal orqali onlayn tarzda to'lash mumkin.

4. Murojaatlarni kuzatish: Fuqarolar va korxonalar o'z arizalari holatini portal orqali onlayn kuzatishlari mumkin.

² <https://id.egov.uz/oz/help>

5. Fikr va shikoyatlar: Fuqarolar va tadbirkorlar portal orqali davlat xizmatlari bo'yicha o'z fikr-mulohazalari va shikoyatlarini bildirishlari mumkin.

Yagona davlat xizmatlari portalidan foydalanish

Yagona davlat xizmatlari portalidan foydalanish uchun siz hisob yaratishingiz kerak. Hisob qaydnomasini yaratganingizdan so'ng, siz portalga kirishingiz va uning xizmatlaridan foydalanishni boshlashingiz mumkin.

Portaldan foydalanish bo'yicha ba'zi maslahatlar:

- kerakli xizmatni topish uchun qidiruv panelidan foydalaning;
- ariza topshirishdan oldin xizmat haqidagi ma'lumotlarni diqqat bilan o'qing;
- ariza topshirishdan oldin barcha kerakli hujjatlarga ega ekanligingizga ishonch hosil qiling;
- anketadagi ko'rsatmalarga diqqat bilan amal qiling;
- arizangizni yuboring va kerakli to'lovlarni to'lang;
- arizangiz holatini onlayn kuzatib boring.

Yagona davlat xizmatlari portalidan foydalanishning afzalliklari

Yagona davlat xizmatlari portalidan foydalanish ko'plab afzalliklarga ega, jumladan:

- *qulaylik*: portal davlat xizmatlarining keng spektridan foydalanishning yagona nuqtasini taqdim etadi;
- *vaqtni tejash*: fuqarolar va korxonalar xizmatlarga onlayn tarzda murojaat qilish orqali vaqtni tejashlari mumkin;
- *shaffoflik*: portalda barcha davlat xizmatlari, jumladan, muvofiqlik talablari, ariza berish tartib-qoidalari va to'lovlar haqida ma'lumotlar mavjud;
- *hisobdorlik*: fuqarolar va tadbirkorlar portal orqali davlat xizmatlariga oid fikr-mulohazalari va shikoyatlarini bildirishlari mumkin.

Yagona davlat xizmatlari portalini O'zbekiston fuqarolari va tadbirkorlik subyektlari uchun qimmatli manba hisoblanadi. Portal davlat xizmatlaridan foydalanishning qulay va shaffof usulini taqdim etadi.

4.3. ELEKTRON RAQAMLI IMZO VA UNING OCHIQ VA YOPIQ KALITLARI.

ERI – Elektron raqamli imzo bo'lib, u hujjat muallifligini tasdiqlash imkonini beradi. Elektron raqamli imzo kriptografik usullardan foydalangan holda uning egasiga va hujjatning o'ziga bog'langan bo'lib, uni nusxa ko'chirish yo'li bilan uni buzib bo'lmaydi.

- Shaxsiy ma'lumotlarimni qanday tekshirishim mumkin?

OneID (id.egov.uz)ga kiring, login va parol orqali avtorizatsiyadan o'tib, quyidagi amallarni bajaring:

- 1 Chap tarafdagi menyu ichidan "Haqiqiylik" ni tanlang.
- 2 Paydo bo'lgan oynadagi ko'rsatmalarga amal qiling.

- Qanday qilib ERI olishim mumkin?

- 1 www.e-imzo.uz ga kiring.
- 2 "ERI olish" ni tanlang.
- 3 Ko'rsatmalarga amal qiling.

- ERI kalitlari muammolar.

Eng mashhur brauzer Google Chrome xavfsizlik talablarini o'zgartirayapti. Shu munosabat bilan, Yagona identifikatsiya tizimi foydalanuvchilari Google Chrome brauzerining 105-chi va undan keyingi versiyalaridan foydalangan holda Ye-Imzo kriptoprovayderi va elektron raqamli imzo kalitlari yordamida tizimga kirishlarida muammolarga duch kelishlari mumkin.

Google Chrome brauzerining yangi versiyalari mahalliy sertifikatlardan foydalanishni ta'qiqlaydi.

Hozirda ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Vaqtinchalik yechimlar sifatida quyidagilar tavsiya etiladi:

- 1 Boshqa brauzerdan foydalanish;
- 2 Brauzer sozlamalarida `flags/#allow-insecure-localhost` ga tegishli belgi qo'yish (axborot xavfsizligi talablariga ko'ra tavsiya etilmaydi).

3

4.4. ELEKTRON HUJJAT ALMASHISH TIZIMLARI.

Mobil-ID tizimi “Elektron hukumat” tizimi foydalanuvchilarini identifikatsiyalash bo'yicha yagona axborot tizimining tarkibiy qismi hisoblanib, shaxsni uning mobil telefon raqami orqali identifikatsiyalashni nazarda tutadi.

³ <https://id.egov.uz/oz/help>

Mobil-ID tizimi “Elektron hukumat” tizimi foydalanuvchilarini identifikatsiyalash bo'yicha yagona axborot tizimining tarkibiy qismi hisoblanib, shaxsni uning mobil telefon raqami orqali identifikatsiyalashni nazarda tutadi.

Mobil-ID tizimi yordamida elektron davlat xizmatlaridan foydalanish O'zbekiston Respublikasining 16 yosh va undan katta fuqarolari uchun O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tgan mobil aloqa operatorlari raqamlari orqali tashkil etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi mazkur tizimning egasi hisoblanadi.

Tizimni ishlab chiqish uchun asos: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat xizmatlari ko'rsatishni soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish hamda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida” 2022 yil 20 apreldagi PF-113-son Farmoni (<https://lex.uz/docs/5971599>).

Mobil-ID tizimi yordamida identifikatsiyadan o'tish uchun fuqaro tomonidan YaIDXPning mobil ilovasidan foydalanilganda masofadan biometrik identifikatsiyalash (Face-ID) usuli yoki ID-kartadagi elektron raqamli imzo qo'llaniladi hamda mobil telefon raqami YaIDXPdagi shaxsiy kabinetga bepul bog'lanadi.

Mobil-ID tizimi yordamida identifikatsiyadan o'tish uchun fuqaro tomonidan bevosita Markaz yoki notarial idoraga murojaat qilinganda shaxsni tasdiqlovchi hujjatning asli taqdim etiladi hamda Markaz yoki notarial idora xodimi tomonidan fuqaroning yuzi raqamli formatda rasmga tushiriladi, elektron shaklda qo'l barmog'i izi olinadi va mobil telefon raqami YaIDXPdagi shaxsiy kabinetga bog'lanadi.⁴

Mobil-ID tizimidan foydalanish:

Bunda, Mobil-ID tizimi foydalanuvchisi elektron raqamli imzoni qo'llamagan holda davlat xizmatlaridan (bundan moliyaviy xizmatlar mustasno) foydalanishida

Fuqaroning YaIDXPdagi shaxsiy kabinetiga yuboriladigan barcha xabarnomalar uning xohishiga ko'ra va belgilangan to'lovlar asosida Mobil-ID

⁴ <https://id.egov.uz/oz/help>

tizimi orqali identifikatsiyalangan mobil telefon raqamiga SMS-xabar shaklida yuboriladi;

Foydalanuvchi tomonidan elektron xizmatda foydalanish uchun berilgan arizani tasdiqlash uning mobil telefon raqamiga yuborilgan bir martalik unikal SMS-xabar shaklida kelgan tasdiqlash kodini kiritish orqali amalga oshiriladi.

OneID tizimi orqali davlat organlari va tashkilotlarning portal va axborot tizimlariga kirishda foydalanuvchilarning shaxsini tasdiqlash (autentifikatsiya qilish);

Mobil-ID tizimidan foydalanayotgan foydalanuvchining haqiqiylikni tasdiqlash (verifikatsiya qilish);

elektron davlat xizmatlaridan foydalanish bo'yicha foydalanuvchilar tomonidan berilgan arizalarni tasdiqlash;

qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa holatlarda.⁵

● Tizimda nazorat kodi

Mobil-ID tizimi orqali elektron xizmatlardan foydalanishda haqiqiylik va ishonchlilikni ta'minlash maqsadida "nazorat kodi" kiritilgan. Bunda, Mobil-ID tizimi orqali elektron xizmatlardan foydalanishda ariza berish jarayonining SMS-xabar yuborish vaqtida "nazorat kodi" shakllantiriladi.

Foydalanuvchi elektron xizmatda foydalanish uchun berilgan arizani tasdiqlashda taqdim etilgan SMS-xabardagi "nazorat kodi"ni ariza berish jarayonidagi "nazorat kodi"ga mosligiga e'tibor berishi lozim.

● Foydalanuvchi javobgarligi

Foydalanuvchi Mobil-ID tizimidan foydalanish xavfsizligini ta'minlashga shaxsan o'zi mas'ul hisoblanadi. Tizimda ro'yxatdan o'tgan telefon raqami orqali amalga oshirilgan hatti-harakatlar hamda ularning barcha mumkin bo'lgan oqibatlari foydalanuvchi nomidan amalga oshirilgan deb hisoblanadi.

Xavfsizlikni ta'minlash maqsadida quyidagilar tavsiya etiladi:

- 1 Xizmatni tasdiqlash uchun taqdim etilgan SMS-kodni hech kimga oshkor qilmaslik;
- 2 Telefon yoki sim-kartani hech kimga bermaslik;
- 3 Mobil telefon raqamini balans holatini kuzatib borish, sim-kartani blokka tushib qolishini oldini olish;
- 4 Raqam o'chirilganda yoki boshqa egasiga o'tkazilganda - Mobil-ID xizmatini o'chirib qo'yish;
- 5 Telefon yoki sim-karta yo'qotilganda darhol YAIDPX mobil ilovasi yoki bevosita Markaz yoki notarial idoraga murojaat qilgan holda Mobil-ID xizmatini o'chirib qo'yish.

4.5. ELEKTRON RAQAMLI IMZO VA SERTIFIKAT OLISH.

⁵ <https://id.egov.uz/oz/help>

Hujjatni tasdiqlashning asosiy elementlaridan biri bu imzodir. Hujjatlarni raqamlashtirish bilan birgalikda elektron raqamli imzo (ERI) yaratildi. Bu an'anaviy imzoning muqobil varianti bo'lib, elektron hujjatlarni imzolash va haqiqiyligini tekshirishda shaxsni tasdiqlash uchun ishlatiladi. ERI vaqt va pulni sezilarli darajada tejaydi hamda ikki yil muddatga beriladi.

ERI davlat xizmatlarining barcha turlariga masofadan kirishni ta'minlaydi va hujjatlarning haqiqiyligiga kafolat bo'lib xizmat qiladi hamda qalbakilashtirishdan himoya qiladi.

ERI qanday olinadi?

ERIning uchta usulda olish mumkin:

- davlat xizmatlari markazida;
- masofadan (onlayn):
- yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida [1];

Eri ro'yxatga olish markazining rasmiy veb-saytida – www.e-imzo.uz.

ERI ro'yxatga olish markazining rasmiy veb-saytida elektron imzo olish bo'yicha ko'rsatmalar [2]

ERI olishni istagan yuridik yoki jismoniy shaxslar Davlat soliq qo'mitasi ro'yxatga olish markazining rasmiy veb-saytidagi davlat xizmatidan foydalanishlari mumkin <https://e-imzo.uz>.

1-qadam

e-imzo.uz caytiga kiring va onlayn-arizani to'ldiring.

Onlayn shaklda siz "yuridik shaxs" yoki "jismoniy shaxs" maqomlaridan birini tanlashingiz kerak.

Jismoniy shaxs tegishli oynada 14 xonali JShShIRni kiritadi.

Ma'lumot uchun: JShShIR - bu 14 ta raqamdan iborat va o'zgartirilishi mumkin bo'lmagan yagona raqam. U pasportda ko'rsatilgan va jinsiy indeks, tug'ilgan sana, shahar kodi, fuqaroning seriya raqami, shuningdek, nazorat raqamini o'z ichiga oladi.

2-qadam

Keyin mobil' telefon raqami kiritiladi, u arizachining nomidan ro'yxatdan o'tkazilgan bo'lishi kerak. Onlayn-arizani to'ldirgandan so'ng, ko'rsatilgan telefon raqamiga SMS-xabar shaklida tasdiqlash kodi yuboriladi. Siz ushbu kodni kiritishingiz hamda ariza va telefon raqamini tasdiqlashingiz kerak.

3-qadam

Keyin boshqa bir shakl paydo bo'ladi. Bu yerda shaxsiy kalit va parol yaratiladi.

Ariza beruvchi pasport nusxasini va faylni – pasport sahifasi ochilgan fotosuratini ilova qilishi kerak.

Ma'lumot uchun: ilova qilingan fotosuratdagi arizachining tasviri aniq, ochiq fonda, to'liq yuz ko'rinishi va pasportning asosiy sahifasidagi matn tushunarli bo'lishi kerak. Suratning hajmi 5 MB dan oshmasligi kerak.

Barcha maydonlarni to'ldirgandan so'ng, "pfx faylini yarating va davom eting" tugmasini bosing. Ushbu shaklda ko'rsatilgan ERI kalitining parolini unutmang.

Shundan so'ng, tizim kiritilgan ma'lumotlar asosida elektron anketa yaratadi. So'rovnomani diqqat bilan o'qing va agar rozi bo'lsangiz, "so'rov yuborish" tugmasini bosing.⁶

Ma'lumot uchun: ERI berish uchun to'lov jismoniy shaxslar uchun hisoblangan bazaviy qiymatning 7% va yuridik shaxslar uchun 10% ni tashkil qiladi. To'lovni 8 soat ichida istalgan usulda amalga oshirish mumkin: Click, PayMe yoki Paynet orqali. Shundan so'ng siz o'zingizning arizangizni veb-saytda topishingiz va chop etishingiz mumkin.

Taqdim etilgan so'rovnoma Davlat xizmatlari markazi operatori tomonidan olinganidan keyin 1 ish kuni ichida ko'rib chiqiladi.

Onlayn ariza holatini qanday tekshirish mumkin?

Anketa holatini ko'rish uchun <https://e-imzo.uz> veb-saytidagi "ilovani topish" yorlig'iga o'ting. ERI sertifikatini berishda ijobiy qaror qabul qilinganda, arizachiga ko'rsatilgan mobil' telefonga SMS-xabar yuboriladi.

Ariza beruvchi "arizani toppish" yorlig'iga o'tishi va elektron sertifikat olinganligini tasdiqlashi kerak. "Tasdiqlash" tugmachasini bosgandan so'ng, arizachi ilgari ko'rsatilgan diskdagi DSKEYS papkasida saqlanadigan shaxsiy kalit egasiga aylanadi. Endi ERI kalitidan barcha davlat va interaktiv xizmatlarda foydalanish mumkin.

Ariza ko'rib chiqilayotgan paytda ma'lum bir sabablarga ko'ra rad etilishi ham mumkin.

Elektron imzodan qanday foydalanish kerak?

Sertifikatni yuklab olib, kalitni saqlaganingizdan so'ng, ERI dan foydalanib hamda kalit parolini kiritgan holda www.my.gov.uz saytidagi shaxsiy kabinetigizga kirishingiz kerak.

www.my.gov.uz veb-saytidan tashqari, ERI www.my.soliq.uz, www.stat.uz, www.faktura.soliq.uz, www.fo.birdarcha.uz, www.shop.uzex.uz va boshqa veb-saytlarida ham ishlatilishi mumkin.

⁶ <https://finlit.uz/uz/articles/remote-banking/electron-signature/>

ERIning mavjudligi davlat xizmatlaridan onlayn foydalanish imkonini beradi. Xususan, jismoniy shaxslar ish haqini tasdiqlash to'g'risidagi arxiv ma'lumotnomalarini, bola tug'ilganda beriladigan bir martalik nafaqani, pensiya va uning miqdori to'g'risidagi guvohnomalarni olishlari, bolalarni davlat maktabgacha ta'lim muassasasiga qabul qilish uchun elektron ariza berishlari, bojxona to'lovlari bo'yicha taqqoslama dalolatnomani olishlari va boshqa xizmatlardan foydalanishlari mumkin.

Biznesda korxonalarning mansabdor shaxslari, yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxslar elektron raqamli imzodan foydalanishlari mumkin.

Shu bilan onlayn arizani to'ldirish bosqichi yakunlanadi.⁷

<https://gov.uz/> saytida ERI tarixiy faoliyatini ko'rish

Электрон рақамли имзо тарихи
👤 Барча шахсларга кўрсатилади ⚙️ Автоматик

Бу қандай ишлайди?

Ариза берувчи ЯИДХПда рўйхатдан ва/ёки авторизациядан ўтади ва сўров юборади

Ташкилот

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси

Богланиш

+998 (71) 202 32 32 (16504)

Хизматдан фойдаланувчилар

Жисмоний ва юридик шахслар

Хизматни кўрсатиш учун керак бўладиган ҳужжатлар

Талаб этилмайди

Хизматни кўрсатиш муддати

Автоматик тарзда

Хизмат нархи

Бепул

☒ **Хизматдан фойдаланиш**

 Улашиш

 Танланган хизматларга қўшиш

⁷ <https://finlit.uz/uz/articles/remote-banking/electron-signature/>

4.6. ELEKTRON TIJORAT TIZIMLARI VA ULARDAN FOYDALANISH.

O'zbekiston respublikasi prezidentining "Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori⁸ elektron tijorat tizimlari va ulardan foydalanishga qaratilgan bo'lib quyidagilar keltirib o'tilgan⁹.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar iqtisodiyot tarmoqlarini raqamlashtirishda, shu jumladan elektron tijoratni rivojlantirishda muayyan natijalarga erishish imkonini berdi.

Shunga qaramay, mamlakatda elektron tijoratning to'laqonli bozorini yaratishga, tovarlar (xizmatlar) ishlab chiqaruvchi mahalliy korxonalarning tashqi bozorlarga chiqishiga to'siq bo'layotgan qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Xususan:

birinchidan, elektron tijorat sohasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishning amaldagi tizimi soha taraqqiyotining jadal sur'atlardagi o'zgarishlariga mos kelmaydi va o'z navbatida aholi keng qatlami va tadbirkorlik subyektlari uchun elektron tijoratdan foydalanish imkonini ta'minlamaydi;

ikkinchidan, mahalliy tadbirkorlik subyektlariga tashqi bozorlarda to'liq raqobatlashish, shuningdek, xarajatlarni optimallashtirish imkonini bermayotgan elektron tijorat orqali tovarlar (xizmatlar)ni eksport qilishning eskirgan byurokratik to'siqlari saqlanib qolmoqda;

uchinchidan, elektron tijoratni rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish jarayoni lozim darajada yo'lga qo'yilmagan, bu esa iqtisodiyotni raqamlashtirish va tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining to'xtab turishiga olib kelmoqda;¹⁰

to'rtinchidan, mahalliy to'lov tizimlarining mashhur xorijiy analoglari bilan integratsiyasi yo'qligi, mamlakat tadbirkorlik subyektlarining elektron tijorat

⁸ <https://president.uz/>

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.05.2018 yildagi PQ-3724-son "Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori. <https://lex.uz/ru/docs/-3744594>

¹⁰ <https://lex.uz/mact/-3744594>

sohasidagi yetakchi xorijiy tashkilotlar bilan to'liq xalqaro hamkorlikda ishlashlariga, shuningdek, mahalliy bozorning eksport salohiyati va raqobatbardoshligiga ta'sir qilmoqda;

beshinchidan, elektron tijorat imkoniyatlari va afzalliklarini, jumladan, tovarlar (xizmatlar) uchun, ayniqsa, joylarda naqd pulsiz hisob-kitoblarni ommalashtirish darajasi pastligicha qolmoqda, bu esa xufyona iqtisodiyot hajmining oshishiga va davlat budjetiga soliq tushumlarining kamayishiga olib kelmoqda;

oltinchidan, amaldagi soliqqa tortish tizimi elektron tijorat sohasidagi tadbirkorlik subyektlari, jumladan, axborot vositachilari faoliyatini kengaytirishni rag'batlantirmaydi, bu esa Internet tarmog'i orqali mahsulotlarni xufyona ayirboshlash hajmi oshishiga olib kelmoqda, shuningdek, ushbu sohaga investitsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni jalb qilishni cheklamoqda.

Mamlakatda elektron tijoratni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, tovarlar (xizmatlar)ni Internet tarmog'i orqali realizatsiya qilish uchun zamonaviy mexanizm va tartib-taomillarni joriy qilish, mahalliy tadbirkorlik subyektlari mahsulotlarini eksport qilish geografiyasini kengaytirish va hajmini oshirish maqsadida:

1. Belgilab qo'yilsinki:

qonun hujjatlariga muvofiq elektron tijorat ishtirokchilari tomonidan xizmatlar ko'rsatish jarayonida axborot tizimlari tomonidan shakllantiriladigan, bitimlardagi tomonlarni identifikatsiyalash imkonini beruvchi elektron cheklar, kvitansiyalar, xabarlar va boshqa usullar tovarlar (xizmatlar) uchun to'lovlarni tasdiqlovchi kvitansiyalar, talonlar, chiptalar va boshqa hujjatlarga tenglashtiriladi;¹¹

tadbirkorlik subyektlari tomonidan elektron tijorat bitimlarini amalga oshirishda to'lovlar virtual terminallar (E-POS) orqali xaridorga naqd pulni qabul qilganligi to'g'risida elektron chek yoki boshqa tasdiqlovchi hujjatni majburiy yuborgan hamda inkassatsiya qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda pul mablag'larini xizmat ko'rsatuvchi bankka topshirish sharti bilan naqd pul shaklida qabul qilinishi mumkin;

¹¹ <https://lex.uz/mact/-3744594>

elektron tijorat subyektlari savdo faoliyatini amalga oshirishda to'lov terminallaridan foydalangan holda tadbirkorlik subyektlarining korporativ bank kartalari, shuningdek, elektron to'lov tizimlari orqali to'lovlarni qabul qilish huquqiga egadirlar;

xalqaro to'lov tizimi orqali to'langan holda butunjahon Internet tarmog'i orqali bitta invoices bo'yicha 5 ming AQSh dollarigacha tovar (xizmat)larni eksport qilishda xaridor bilan yozma shartnoma tuzish talab etilmaydi va barcha yuridik va jismoniy shaxslarga umumqabul qilingan xalqaro amaliyotga muvofiq hisobot yuritgan holda Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimiga axborot kiritmasdan hamda pochta aloqa xizmatlari ko'rsatish qoidalariga muvofiq yukning bojxona deklaratsiyasini rasmiylashtirmasdan amalga oshirishga ruxsat etiladi;

(1-bandning beshinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-oktabrdagi PF-5564-sonli Farmoni tahririda — Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.10.2018-y., 06/18/5564/2137-son)

virtual terminallar (E-POS) shu turdagi nazorat-kassa mashinalari va to'lov terminallariga tenglashtiriladi.

2. Belgilansinki, 2018-yil 1-iyuldan boshlab:

elektron tijorat orqali realizatsiya qilingan tovarlarni yetkazib berish bo'yicha xizmatlar ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlariga uchinchi shaxslar (tovarlarni sotuvchilar) uchun to'lovlarni keyinchalik ularni belgilangan tartibda inkassatsiya qilish sharti bilan qabul qilish huquqi beriladi;

elektron tijorat orqali sotiladigan tovarlar (xizmatlar) uchun ularning umumiy qiymatidan majburiy 15 foizli oldindan to'lov to'lash talabi bekor qilinadi;¹²

elektron tijorat orqali realizatsiya qilingan tovarlarni sotuvchiga va yetkazib beruvchiga shaxsiy mulk, ijara va boshqa foydalanish huquqiga asosan tegishli bo'lgan avtomobil transportida O'zbekiston hududi bo'ylab yetkazib berishda shahar, shahar atrofi, shaharlararo va xalqaro avtomobilda yo'lovchilar va yuk

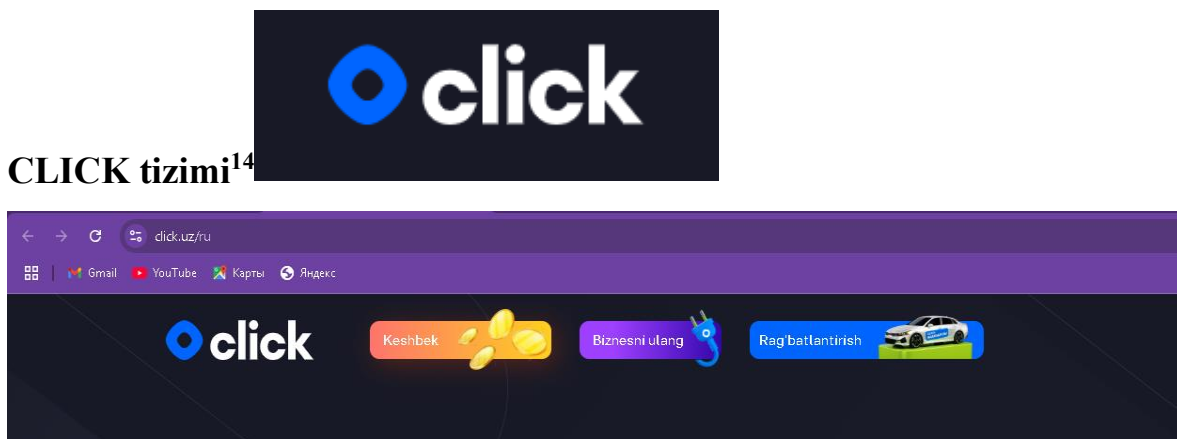
¹² <https://lex.uz/mact/-3744594>

tashishlarni amalga oshirish uchun litsenziya olish talab qilinmaydi, qonunchilikda belgilangan holatlar bundan mustasno;

elektron tijorat orqali dori vositalari va tibbiyot buyumlarini realizatsiya qilish, faqat saqlash va yetkazib berishda ularning xavfsizligini ta'minlash tartibi va talablariga qat'iy rioya qilgan hamda qonun hujjatlari talablarini inobatga olgan holda amalga oshirishga ruxsat etiladi.¹³

4.7. CLICK, OSON, PAYME ELEKTRON TO'LOV TIZIMLARIDAN FOYDALANISH.

O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat va raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi bilan birga, mobil va onlayn to'lov tizimlari ham keng ommalashdi. Xususan, CLICK, OSON va Payme tizimlari aholining moliyaviy faoliyatida, bank xizmatlari, kommunal to'lovlar, savdo, davlat xizmatlari va elektron tijoratdagi tranzaksiyalarda muhim rol o'ynaydi.

CLICK — bu O'zbekiston bozorida eng birinchi paydo bo'lgan va eng keng qamrovli to'lov tizimlaridan biridir. U 2011-yildan buyon faoliyat yuritadi. Tizim foydalanuvchilarga quyidagi xizmatlarni taklif etadi:

- mobil ilova, USSD va Telegram-bot orqali ishlaydi;
- elektr, suv, gaz, internet, telefon, soliqlar va boshqa xizmatlar uchun onlayn to'lovlar;
- bank kartalari orqali hisobdan yechish va o'tkazmalar;

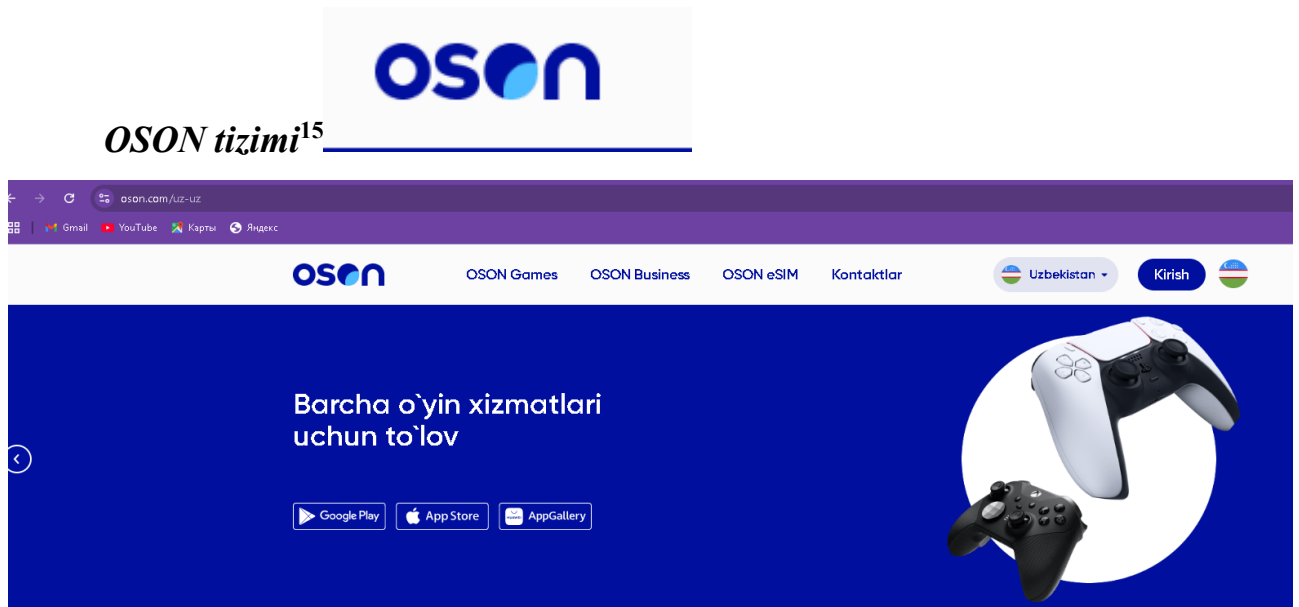
¹³ <https://lex.uz/mact/-3744594>

¹⁴ <https://click.uz/ru>

- onlayn do'konlarda (e-commerce) xavfsiz to'lov imkoniyati;
- QR-kod orqali kontaktsiz to'lovlar.

Xavfsizlik: CLICK tizimi to'lovlarni EMV, 3D-Secure va HTTPS protokollari asosida amalga oshiradi. Har bir tranzaksiya mobil raqam va kod orqali autentifikatsiya qilinadi.

*OSON tizimi*¹⁵

OSON — bu keyingi yillarda rivojlanayotgan, zamonaviy interfeys va keng funksionalga ega to'lov tizimidir. U quyidagi xususiyatlarga ega:

- Visa va Humo kartalari orqali xizmat ko'rsatadi;
- mobil ilova orqali real vaqt rejimida pul o'tkazmalari;
- internet-do'konlar, xizmatlar, restoran va transport sohasida to'lovlar;
- QR-to'lov texnologiyasi va peer-to-peer o'tkazmalar.

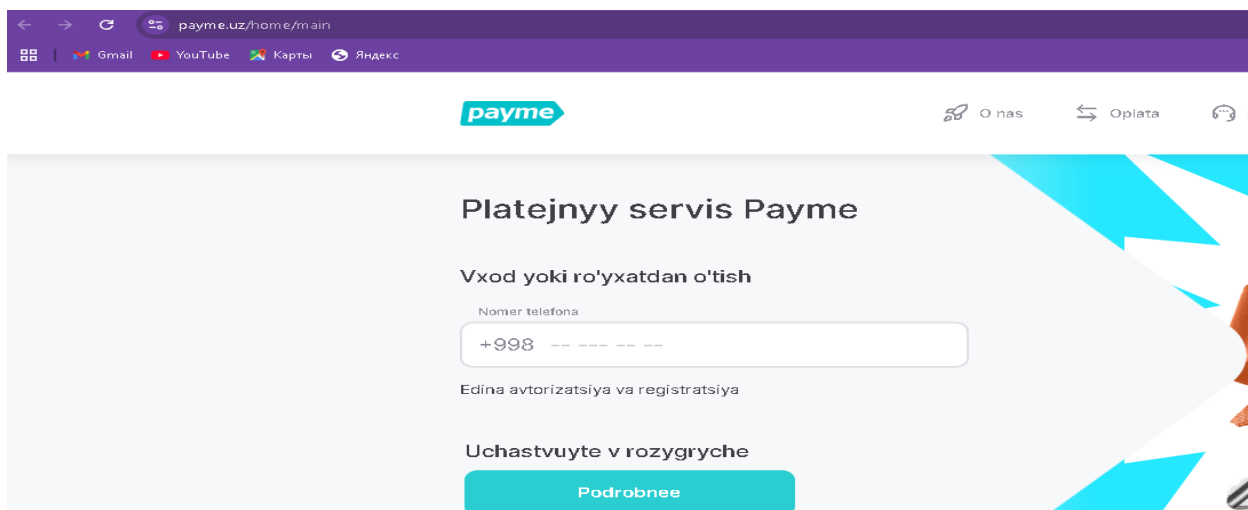
OSON tizimi foydalanuvchilarga ko'p bankli tizim bilan integratsiyalashgan xizmatlarni taqdim etadi. Tizim PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard) xavfsizlik talablariga javob beradi.

*Payme tizimi*¹⁶

¹⁵ <https://oson.com/uz-uz>

¹⁶ <https://payme.uz/home/main>

Payme — 2017-yilda ishga tushirilgan va qisqa muddatda keng auditoriyaga ega bo'lgan to'lov tizimidir. Bu xizmat quyidagilarga qaratilgan:

- kommunal xizmatlar, kredit to'lovlari, soliqlar, jarimalar uchun tezkor to'lov;
- internet-savdo (e-commerce) platformalarida integratsiya orqali onlayn to'lovlar;
- xodimlarga ish haqi to'lovlari, mikroto'lovlar (mikropayments) va kreditlar;
- mobil ilovada intuitiv interfeys, tarixni ko'rish, kartalarni boshqarish imkoniyatlari.

Payme dasturi foydalanuvchi qulayligini ta'minlashda UX/UI dizayni, xavfsizlik algoritmlari va tezlik bilan ajralib turadi.

4.1-jadval

Tahlil va solishtirish

Ko'rsatkichlar	CLICK	OSON	Payme
Ishga tushgan yili	2011	2020	2017
Platformalar	Web, USSD, Android/iOS	Android/iOS, Web	Android/iOS, Web
To'lov turlari	Kommunal, davlat, savdo	Savdo, xizmatlar	Kommunal, savdo
Xavfsizlik	3D Secure, OTP, HTTPS	PCI DSS, OTP	3D Secure, PCI DSS
QR to'lov	Ha	Ha	Ha

Bank integratsiyasi	Keng (ko'p bankli)	Humo/Visa/MasterCard	Humo/Uzkart/Visa
---------------------	--------------------	----------------------	------------------

CLICK, OSON va Payme tizimlari O'zbekistonda raqamli moliyaviy xizmatlar ekotizimining asosiy ustunlaridan biridir. Ularning mavjudligi va raqobati xizmatlar sifatining oshishi, foydalanuvchi qulayligi va moliyaviy inklyuziyani (ya'ni, keng ommaning moliyaviy xizmatlarga ulanishi) kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Bu tizimlar, ayniqsa, elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot rivoji uchun muhim infratuzilma hisoblanadi.

Elektron tijorat

Elektron tijorat tushunchasi. Elektron tijorat faoliyati O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi 2004 yil 29 apreldagi 613-II son Qonuni bilan belgilanadi va amalga oshiriladi.

Elektron tijorat Internet tarmog'idagi tijorat sohasiga oid faollikni, unda oldi-sotdini amalga oshirilishini ifodalash uchun qo'llaniladi. U kompyuter tarmog'idan foydalangan holda xarid qilish, sotish, servis xizmatini ko'rsatishni amalga oshirish, marketing tadbirlarini o'tkazish imkoniyatini ta'minlaydi.

Elektron tijoratning an'anaviy savdo turlaridan farqi. Elektron tijoratning an'anaviy savdo turidan quyidagi xarakterli xususiyatlari bilan farqlanadi:

- xaridor o'ziga qulay vaqt, joy va tezlikda mahsulotni tanlash va sotib olish imkoniyatiga ega;
- savdo-sotiq faoliyatini ish faoliyati bilan birga parallel ravishda, ya'ni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda olib borish imkoniyati mavjud;
- ko'p sonli xaridorlarning bir vaqtning o'zida bir nechta firmalarga murojaat qila olishi. Bu ko'p sonli xaridorlarning aloqa vositalari yordamida sotuvchilar bilan muloqotda bo'lish imkoniyati;¹⁷
- kerakli mahsulotlarni tezlikda izlab topish va shu mahsulotlari bor firmalarga murojaat qilishda texnika va transport vositalaridan samarali foydalanish, mahsulotlarni bir joyga yig'ish va ularni sotib olishda aniq manzillarga murojaat qilish. Ortiqcha vaqt va xarajatlarni kamaytiradi;

¹⁷ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

- xaridorning yashash joyi, sog'lig'i va moddiy ta'minlanish darajasidan qat'iy nazar hamma qatori teng huquqli mahsulot sotib olish imkoniyati;
- hozirgi kunda chiqqan jahon standartlariga javob beradigan mahsulotlarni tanlash va sotish imkoniyati;
- elektron tijorat sotuvchining mahsulotlarini (ish, xizmatlarini) sotish jarayonidagi imkoniyatini yanada kengaytiradi va yangilaydi. Endi sotuvchi mahsulotlarini sotish jarayonini tezlashtirishi, yangi va sifatli mahsulotlarni muntazam almashtirishi, mahsulotlarning aylanma xarakatini tezlashtirishi kerak bo'ladi.

Elektron tijoratda savdoni tashkil qilish firmalarning raqobatini kuchaytiradi, monopoliyadan chiqaradi va mahsulotlarning sifatini oshirish imkoniyatini beradi. Xaridorlar kundalik xayotida kerakli mahsulotlar ichida sifatliharini tanlashi mumkin. Chet el firmalariga murojaat qiladi.

Elektron pullar tushunchasi. Elektron pul – bu pul birligiga tenglashtirilgan belgilar hamda kupyura va tanga rolini bajaruvchi juda katta son yoki fayllardir. Bunday tizimning faoliyat ko'rsatish harajatlari boshqalaridan ancha kam. Bundan tashqari, elektron pullar to'liq anonimlikni ta'minlashi mumkin, chunki uni ishlatgan mijoz haqida hech qanday ma'lumot berilmaydi.

Elektron pul birliklari. WMY – O'zbekiston zonasida operatsiyalarni amalga oshirish uchun UZSning Y-hamyondagi ekvivalenti.

WMR – rubl zonasida operatsiyalarni amalga oshirish uchun RURning R-hamyondagi ekvivalenti, WMR operatsiyalarining kafili bo'lib WebMoney Transfer ning Rossiya hududidagi vakili "BMP" MChJ xizmat qiladi.

WMZ – AQSh dollarida operatsiyalarni amalga oshirish uchun USD ning Z-hamyondagi ekvivalenti.¹⁸

WME – EVRO da operatsiyalarni amalga oshirish uchun EURning E-hamyondagi ekvivalenti, WMZ va WME operatsiyalarining kafili bo'lib Amstar Holdings Limited, S.A. xizmat qiladi.

¹⁸ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

WMU – Ukraina zonasida operatsiyalarni amalga oshirish uchun UAHning U-hamyondagi ekvivalenti, WMU operatsiyalarining kafili bo'lib “Ukrainskoe Garantiynoe Agentstvo” MChJ xizmat qiladi.

WMB – Bellorusiya zonasida operatsiyalarni amalga oshirish uchun BYRning V-hamyondagi ekvivalenti.

WMG– 1 gramm oltinning G-hamyondagi ekvivalenti.

WBC va **WMD** – WMZning S va D hamyonlardagi kredit operatsiyalari uchun ekvivalenti.

Internet to'lov tizimlari, ular orqali to'lovlar va xaridlarni amalga oshirish.

Texnika vositalaridan, axborot texnologiyalaridan va axborot tizimlari xizmatlaridan foydalangan holda elektron to'lov hujjatlari vositasida naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish elektron to'lovdir.

Elektron to'lov tizimida tovar xizmatlar to'lovi xaridorning elektron hisobidan shaxsiy bank raqami hisobiga pul mablag'larini chiqarish imkoniga ega bo'lgan sotuvchining elektron hisobiga pul mablag'larini o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Quyidagi elektron to'lov tizimlari mavjud:

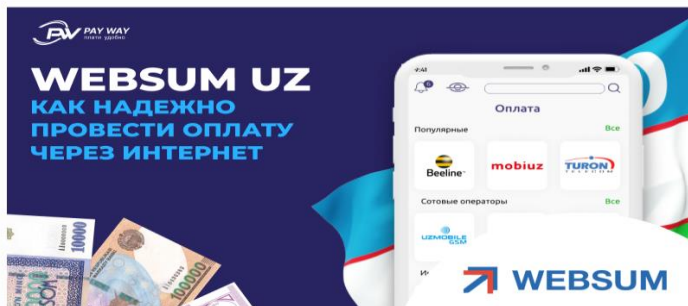
WEBSUM, iPAY, PAYNET, WEBMONEY, IntellectMoney, Perfect Money, RBK Money, V-money.

Elektron to'lov tizimlari yordamida Internet va IP-telefoniyaga ulanish uchun «PIN» kodlar va internet do'konlardan tovarlarni harid qilish, uyali aloqa xizmati, shaxar telefoniyasi, kommunal xizmatlar, domen va xosting, reklama, televidenie, chiptalar, datatsentrilar, veb resurslar uchun haq to'lash mumkin.¹⁹

iPAY – bu UzExdagi birja savdolarida, www.uzbex.com global savdo maydonchasida, hamda iPAY tizimiga qo'shilgan internet do'konlarda onlayn to'lovlarni amalga oshirish imkonini beruvchi, O'zbekiston Respublikasi tovar hom-ashyo birjasining to'lov tizimidir.

¹⁹ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

Как пополнить счет WEBSUM в Узбекистане быстро

Запомните: свои деньги нужно доверять только проверенным сервисам. Подробно о том, как пополнить счет WEBSUM в Узбекистане и надежно провести оплату через Интернет. PAY WAY – безопасный и выгодный перевод денег с WEBSUM UZ на пластиковые карты. Добро пожаловать на сайт нашего платежного сервиса Pay Way!

[Пополнить счет Websum](#)

WEBSUM elektron to'lov tizimi.

iPAY elektron to'lov tizimi.

Internet-banking. To'lov tizimlari orasida alohida guruh, bu Internet banking funksiyasini bajaruvchi tizim, ya'ni Internet orqali bank operatsiyani amalga oshirish hisoblanadi.

Internet-banking – bankdagi hisob raqamni Internet orqali boshqarish imkoniyatini beradigan xizmat. Internet banking tizimida samarali ishlash uchun Internetga ulangan va Internet brouzerga ega kompyuter bo'lishi etarli hisoblanadi.

Internet-banking imkoniyatlari quyidagilarni bajarishga imkon beradi:

- bankka barcha turdagi moliyaviy hujjatlarni yuborish;²⁰
- istalgan davr uchun bankdagi hisob raqamlardan ko'chirmalar va ularga tegishli boshqa hujjatlarni olish;
- haqiqiy vaqt tartibida to'lov hujjatlari bank ishlovidan o'tishining barcha bosqichlarini kuzatish;
- xatolar to'g'risida xabarlarni tezkor olish;
- kirim va chiqim to'lov hujjatlarini ko'rish va chop etish.

Internet-banking va bankdan tashqari elektron to'lovlar tizimlarining yanada rivojlanish jarayonida on-layn sotuvlar sektorida jadal o'sishni kutish lozim, bunda

²⁰ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

ulgurji va chakana savdo bilan shug'ullanuvchi barcha kompaniyalar Internet tarmog'i orqali tovarlarini bemaol sotishlari mumkin bo'ladi.

To'lovlarning bankdan tashqari sektorini rivojlantirishning keyingi bosqichi bu mobil to'lovlar tizimlari bo'ldi.

Elektron karmon, ularni to'ldirish va pul olish. Elektron karmon - bu elektron pullarni saqlash uchun mo'ljallangan vosita. Tovarlarni sotish va xarid qilishga mo'ljallangan veb texnologiyalar asosida yaratilgan axborot tizimi tomonidan amalga oshiriladigan vazifalar quyidagilardan tashkil topadi:

- mijozga tovar (xizmat) haqida ma'lumot berish;
- mijozdan tovar (xizmat)ga buyurtma qabul qilish.

Ba'zan onlaynli to'lov tizimlaridan foydalanilganda uchinchi vazifa-to'lov haqini olish, tovarni sotishda esa yana to'rtinchi vazifa - haqi to'langan tovarni jo'natish qo'shiladi.

Elektron karmonni to'ldirish va ulardan pul echishni quyidagi usullar bilan amalga oshirish mumkin:

- tijorat banklarida naqd pul bilan;
- bank kartalari (VISA, MasterCard, UzKart) yordamida;
- pochta orqali;
- internet-banking yordamida;²¹
- pul o'tqazmalar tizimlari yordamida;
- mobil aloqa yordamida.

Internet VISA va MasterCard to'lov kartochokalari. Visa Inc. – to'lov operatsiyalarini amalga oshirish xizmatlarini ta'minlovchi amerika kompaniyasi. VISA International Service Association- jahonning etakchi to'lov tizimi hisoblanadi.

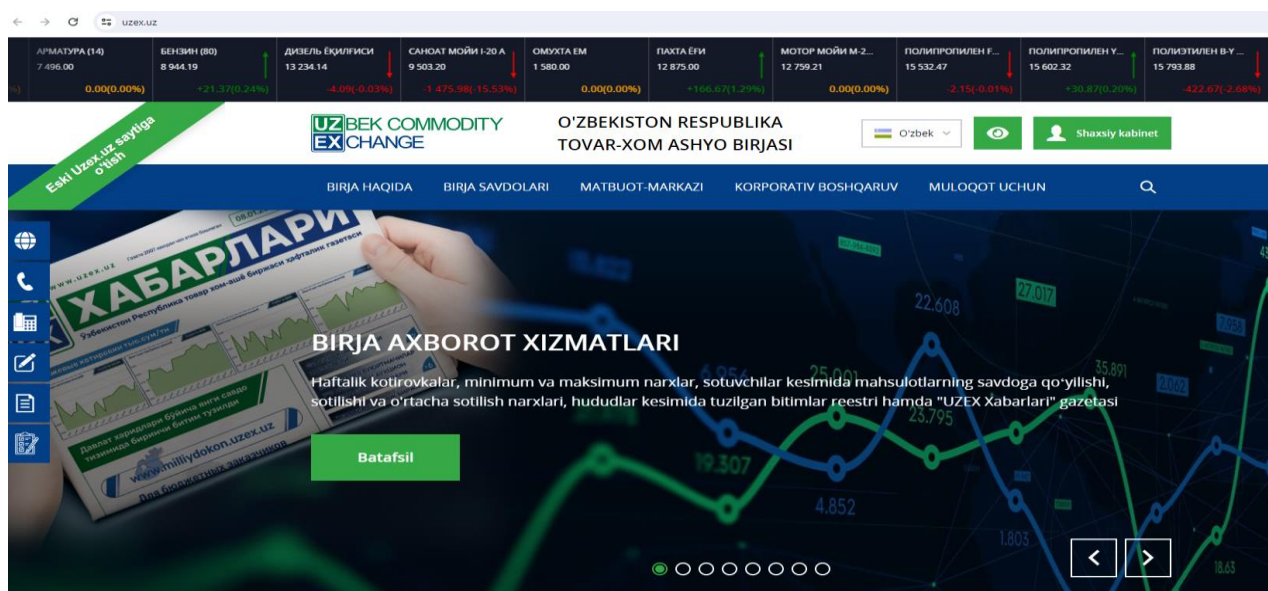
Hozirgi kunda internet to'lov tizimlari to'liqligicha yuqorida keltirilgan VISA va MasterCard bilan ishlash imkoniyatiga ega, ya'ni internet to'lov tizimlaridagi

²¹ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

xamyonlarni to'ldirish yoki xamyonlardagi ishlatilmay qolgan mablag'larni qayta kartochkaga chiqarish mumkin.

Internet do'konlar va internet birja. Bugungi kunda "Internet do'kon" nomi ostida turli ko'lam va maqsaddagi echimlarning keng spektri taklif qilinmoqda. WEBSUM elektron to'lov tizimidan foydalanadigan internet do'konlar quyida keltirilgan:

UzEx internet birja – bu shaxsiy kompyuter orqali UzEx savdo maydonchalarida savdo qilish imkoniyatini beruvchi global milliy savdo maydonchasi. Ushbu savdo tizimi, iPAY tizimi foydalanuvchilariga, maksimal qulayliklar bilan osongina o'z tovarlarini sotish va kerakli tovarlarni harid qilish imkonini beradi.²²

Uzbex.com O'zbekiston global savdo tizimi.

Elektron tijorat – O'zbekiston iqtisodiyotida: mavjud holat, muammolar va istiqbollar

Jahon hamjamiyatining ko'zlangan rivojlanish va farovonlikka erishish uchun, axborot texnologiyalariga (AT) bo'lgan ehtiyoji katta sur'atlar bilan oshib borayapti. Iqtisodiy o'sishning faollashuvi, dunyo aholisi yashash darajasining yaxshilanishi axborot texnologiyalarining kundalik hayotimizga singib ketagani

²² https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

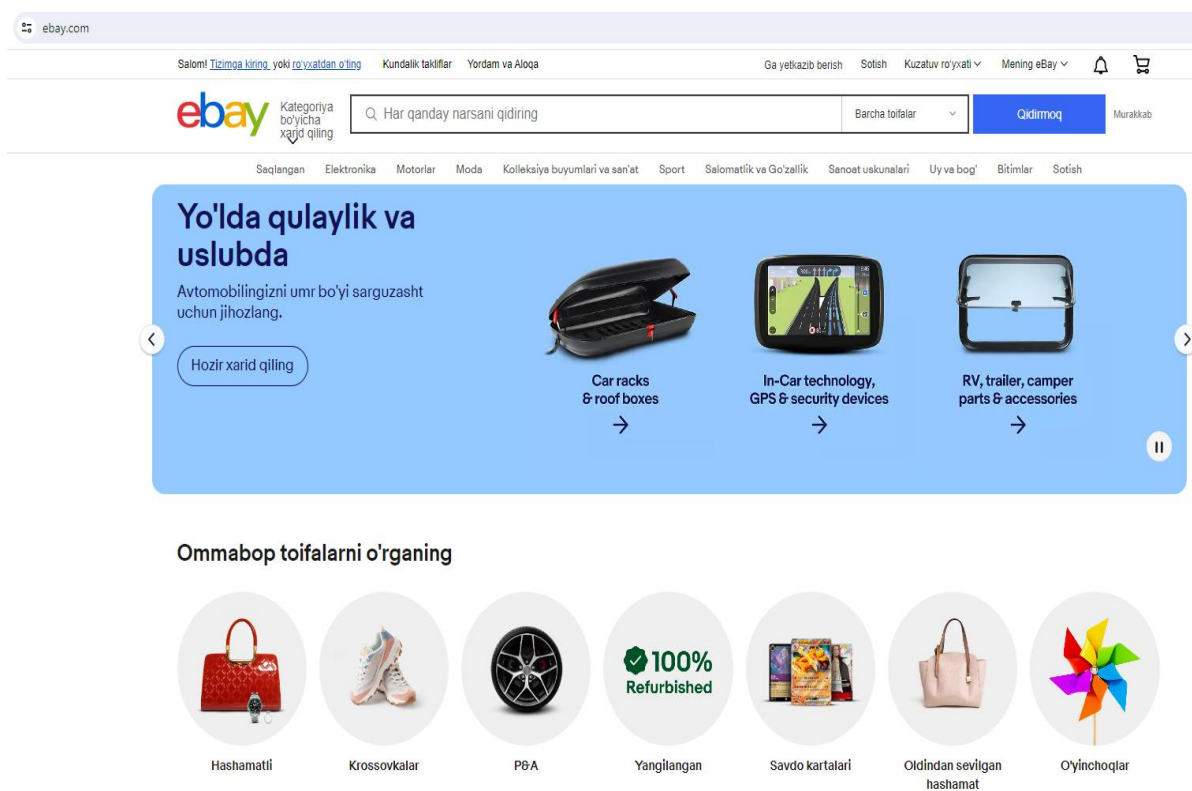
natijasidir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki erkin axborot oqimining ta'minlanishi bozor iqtisodiyotiga o'tishni tezlashtiradi va sotsial farovonlikni oshiradi.

Axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi iqtisodda ham o'z aksini topmasdan qolmaydi. Hozirgi kunda iqtisodda, ayniqsa tadbirkorlik sohasida erishilayotgan yutuqlar negizida aynan axborot texnologiyalari turli segmentlarining yuqori darajada rivojlanganligi va samarali qo'llanishi yotadi. O'zbekiston iqtisodiyoti ham bundan mustasno emas albatta. Yaqqol misol sifatida axborot texnologiyalarining bir qator segmentlari masalan, ma'lumotlar yetkazish tarmoqlari, axborot internet-resurslari va ular orasidagi elektron hujjat almashuv, biznes va tijoratning barqaror rivojlanayotganini keltirish mumkin. O'zbekiston uchun axborot texnologiyalarini rivojlantirish yangi iqtisodiy aloqalarni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin bu jarayon, axborot texnologiyalari sohasida ta'lim standartlarining oshishi, milliy telekommunikatsiya tarmoqlarining modernizatsiyalashuvi, huquqiy bazaning shakllanishi oqibatida vujudga keladigan jamiyatning ma'lum darajadagi informatsion tayorligi mavjud bo'lgan holatdagina sodir bo'ladi.

“Elektron tijorat” termini EDI (Elektronic Data Interchange – ma'lumotlarni elektron almashish), elektron pochta, internet, intranet (kompaniya ichida axborot almashish) va ekstranet (tashqi dunyo bilan axborot almashish) kabi texnologiyalarni o'z ichiga oladi. O'z navbatida **Elektron kommersiya tizimi** uch sinfga bo'linadi:²³

- Chakana savdoni tashkil qilishbo'yicha (biznes-iste'molchi, B2C);
- Biznes hamkor bilan aloqlar o'rnatish (biznes-biznes, B2B);
- Iste'molchilar o'rtasidagi savdo (iste'molchi-iste'molchi, C2C);

²³ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

24

Misol sifatida: – virtual auksion www.Ebay.com ni keltirish mumkin
Elektron tijoratning o'ziga xos qulayliklari va ustunliklari mavjud:

- xalqaro operatsiyalarda axborot olish tezligi oshadi;
- ishlab chiqarish va sotish davri qisqaradi;
- arzon kommunikatsion vositalardan foydalanish evaziga axborot almashish xarajatlari kamayadi.

Kompaniya axborot texnologiyalarini samarali qo'llash orqali iste'molchibilan ochiq munosabat o'rnatish, mahsulot va xizmatlar to'g'risida hamkor va mijozlarni tezkor axborot bilan ta'minlash, sotuvning alternativ yo'llarini, misol uchun tijorat saytlarida elektron do'konlar ochish va yaratish imkoni beradi.²⁵

CLICK, OSON, PAYME ELEKTRON TO'LOV TIZIMLARIDAN FOYDALANISH

²⁴ <https://www.ebay.com/>

²⁵ https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=229

Click, Oson va Payme – O‘zbekistonda eng mashhur uchta elektron to‘lov tizimlari. Bu tizimlar foydalanuvchilarga tovar va xizmatlar uchun onlayn to‘lovlarni amalga oshirish, shuningdek, boshqa foydalanuvchilarga pul o‘tkazish imkonini beradi.

Click – O‘zbekiston Markaziy banki tomonidan boshqariladigan elektron to‘lov tizimi. Click foydalanuvchilarga tovarlar va xizmatlar uchun onlayn to‘lovlarni amalga oshirish, shuningdek, boshqa foydalanuvchilarga pul o‘tkazish imkonini beradi. Click O‘zbekistondagi korxonalar, jumladan, kommunal xizmatlar, mobil aloqa operatorlari va onlayn-riteylerlar tomonidan keng qabul qilinadi.

Oson elektron to‘lov tizimi bo‘lib, O‘zbekiston Milliy banki tomonidan boshqariladi. Oson foydalanuvchilarga tovarlar va xizmatlar uchun onlayn to‘lovlarni amalga oshirish, shuningdek, boshqa foydalanuvchilarga pul o‘tkazish imkonini beradi. Oson O‘zbekistondagi tadbirkorlar tomonidan ham keng qabul qilinadi.

Payme - bu xususiy kompaniya tomonidan boshqariladigan elektron to‘lov tizimi. Payme foydalanuvchilarga tovarlar va xizmatlar uchun onlayn to‘lovlarni amalga oshirish, shuningdek, boshqa foydalanuvchilarga pul o‘tkazish imkonini beradi. Payme ham O‘zbekistondagi tadbirkorlar tomonidan keng qabul qilinadi.

Click, Oson va Payme-dan foydalanishning afzalliklari

Click, Oson va Payme-dan foydalanishning bir qancha afzalliklari bor, jumladan:

- *qulaylik*: elektron to‘lov tizimlari tovar va xizmatlar uchun onlayn to‘lovlarni amalga oshirishni osonlashtiradi. foydalanuvchilar o‘zlarining to‘lov

ma'lumotlarini kiritishlari va operatsiyani yakunlash uchun tugmani bosishlari mumkin.

- *xavfsizlik*: elektron to'lov tizimlari xavfsiz va ishonchli. foydalanuvchilar ushbu tizimlardan foydalanganda shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlari xavfsiz ekanligiga ishonch hosil qilishlari mumkin.

- *tezlik*: elektron to'lov tizimlari tez va samarali. foydalanuvchilar bir necha soniya ichida tranzaksiyalarni bajarishlari mumkin.

- *tejamkorlik*: elektron to'lov tizimlari iqtisodiy jihatdan samarali. foydalanuvchilar odatda har bir tranzaksiya uchun faqat kichik haq to'laydilar.

CLICK, OSON VA PAYME-dan qanday foydalanish kerak

Click, Oson yoki Payme-dan foydalanish uchun tegishli to'lov tizimida hisob yaratishingiz kerak bo'ladi. Hisob qaydnomasini yaratganingizdan so'ng, hisobingizga pul o'tkazmasi, kredit karta yoki debet kartasi kabi turli usullardan foydalangan holda pul qo'shishingiz mumkin.

Hisobingizga pul qo'shganingizdan so'ng, siz to'lovlarni amalga oshirishni boshlashingiz mumkin. To'lovni amalga oshirish uchun foydalanmoqchi bo'lgan to'lov tizimini tanlash va to'lov ma'lumotlarini kiritish kifoya. Keyin operatsiyani yakunlash uchun tugmani bosishingiz mumkin.

Click, Oson va Payme tovar va xizmatlar uchun onlayn to'lovlarni amalga oshirishning qulay, xavfsiz va tejamkor usullaridir. Bu tizimlar O'zbekistondagi korxonalar tomonidan keng qabul qilinib, ularni onlayn xarid qiluvchilar uchun ajoyib imkoniyatga aylantiradi.

UYGA VAZIFALAR

1. Raqamli savodxonlik atamasi haqida izlaning va o'z so'zlaringiz bilan ta'rif bering.
2. O'zingiz foydalanadigan raqamli qurilmalar ro'yxatini tuzing va ularning har birida qanday raqamli savod ko'nikmalari kerakligini yozing.
3. O'z telefon yoki kompyuteringizda xavfsizlik sozlamalarini tahlil qiling. Nimalarni to'g'riladingiz?

4. Raqamli savodxonlikka oid 3 ta maqola o'qing va ularning asosiy g'oyalarini taqqoslang.
5. Ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash qoidalarini yozing.
6. Fake news (soxta xabarlar) ni qanday aniqlash mumkin? Internetdan 2 ta misol keltiring.
7. Internetda raqamli iz (digital footprint) nima? O'z faoliyatingizda qoldirgan izlaringizni aniqlab ko'ring.
8. Sog'lom raqamli odatlar haqida 5 ta tavsiya yozing (masalan: ekran vaqtini cheklash, spamdan saqlanish va boshqalar).
9. Siz foydalanayotgan ilovalardan birini tanlang va uning foydali va xavfli tomonlarini tahlil qiling.
10. Raqamli savodxonlikning ta'limdagi o'rni haqida esse yozing (150–200 so'z).

NAZORAT SAVOLLARI

1. Raqamli savodxonlik nima?
2. Quyidagilardan qaysi biri raqamli savodxonlikning belgisi hisoblanadi?
 - A) Faqat telefon ishlata olish
 - B) Yangi texnologiyani to'g'ri tanqidiy baholay olish
 - C) Har doim onlayn bo'lish
 - D) Ko'proq o'yin o'ynash
3. "Digital footprint" nimani anglatadi?
4. Quyidagilardan qaysi biri onlayn xavfsizlik qoidasiga to'g'ri keladi?
 - A) Parollarni ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilish
 - B) Notanish ilovalarga ruxsat berish
 - C) Kuchli parollar yaratish
 - D) Kompyuterni doim ulanmasdan ishlatish
5. Soxta xabarlarini aniqlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
6. Raqamli savodxonlikning ta'limdagi foydasi nimada?
7. Quyidagilardan qaysi biri raqamli sog'lom odat hisoblanadi?
 - A) Tunda telefon bilan uzoq vaqt ishlash
 - B) Har kuni ilova yuklab olish

- C) Ekran vaqtini nazorat qilish
- D) Har doim barcha bildirishnomalarni yoqib qo'yish

8. Internetdagi xavfli havolani qanday aniqlaysiz?

9. Raqamli madaniyat nima va nima uchun muhim?

10. Raqamli savodxonlikka ega bo'lmagan foydalanuvchi qanday xatolarga yo'l qo'yishi mumkin?